

Wojciech Jarecki

Społeczne koszty i efekty wyzszego wykształcenia

Autor podejmuje problem kosztów ponoszonych przez społeczeństwo na kształcenie, zwłaszcza wyższe, oraz efektów społecznych z kształcenia wyższego. Jego głównym celem jest oszacowanie wielkości kosztów ponoszonych przez polskie społeczeństwo w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej i OECD oraz, na podstawie analizy literatury przedmiotu, określenie efektów społecznych wynikających z podnoszenia poziomu wykształcenia. Ten drugi cel miał pomóc w zweryfikowaniu tezy, że ponoszenie przez społeczeństwo nakładów na szkolnictwo wyższe jest uzasadnione.

Słowa kluczowe: koszty społeczne kształcenia wyższego, efekty społeczne kształcenia.

Wprowadzenie

Od drugiej połowy XX w., a zwłaszcza w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, a następnie na przełomie wieków XX i XXI zaczęto coraz intensywniej podejmować kwestię analizy kosztów i wyników kształcenia, a w efekcie – jego rentowności (por. np. Denison 1962; Harbison, Myers 1964; Schultz 1971; Psacharopoulos 1995; Saxton 2000; Pritchett 2001; Kirchner 2007; Rogers 2008). Prowadzone badania miały wykazać, że nakłady na edukację są rentowne, i to zarówno dla poszczególnych osób inwestujących w swoje kształcenie, jak i dla przedsiębiorstw oraz państwa. Tym samym chciano wykazać, że wszystkie te strony powinny być zainteresowane jak najlepszymi efektami owych nakładów.

Efekty kształcenia mają charakter zarówno wymierny i materialny (w postaci określonej wielkości wynagrodzenia, stabilnego zatrudnienia, wyników funkcjonowania przedsiębiorstwa i wzrostu gospodarczego), jak i niematerialny, a w zasadzie można stwierdzić, że również społeczny – w postaci zadowolenia z pracy, z życia, rozwoju demokracji, polepszenia stanu zdrowia itd. Podobnie zresztą koszty kształcenia mogą mieć wymiar materialny i indywidualny (w postaci wydatków na czesne, podręczniki, opłatę za kursy, a w odniesieniu do całego społeczeństwa – wypłaty stypendiów, wynagrodzenia wykładowców, utrzymanie i rozwój infrastruktury uczelnianej itd.) oraz niematerialny lub częściowo materialny (czas poświęcony na naukę, rezygnacja z inwestycji w dobra alternatywne itd.) (por. np. Bundesministerium... 2007, s. 24).

W niniejszym opracowaniu zostanie podjęta kwestia kosztów społecznych (czyli kosztów ponoszonych przez społeczeństwo), a także efektów (wyników) społecznych kształcenia na poziomie wyższym, będących korzyściami dla społeczeństwa z podnoszenia poziomu wykształcenia.

Analizę kosztów i wyników kształcenia można przeprowadzać w odniesieniu do indywidualnej osoby, ale także w skali społeczeństwa. W żadnym kraju nie ma takiej sytuacji, że całość kosztów kształcenia ponosi osoba indywidualna. Znaczna część tych kosztów ponoszona jest z budżetu, przy czym występuje duże zróżnicowanie w zależności od kraju. Ponieważ państwo ponosi duże koszty związane z kształceniem, powinno być zainteresowane efektywnością takiej inwestycji. Jednocześnie warto dodać, że te środki finansowe pochodzą z podatków płaconych przez całe społeczeństwo.

Mając to na uwadze, głównym celem niniejszego tekstu będzie określenie rodzajów kosztów i efektów społecznych¹ związanych ze studiami wyższymi oraz wskazanie wielkości tych kosztów w Polsce w odniesieniu do innych krajów. Kolejnym celem będzie zwerifikowanie tezy, że ponoszenie przez społeczeństwo nakładów na kształcenie na poziomie wyższym jest uzasadnione.

Aby osiągnąć wskazane cele, najpierw zostaną przedstawione, na podstawie danych GUS, OECD i Eurostatu, społeczne koszty kształcenia w postaci wydatków budżetowych na edukację i szkolnictwo wyższe, a następnie, na podstawie literatury przedmiotu, wyniki badań efektów społecznych. Przyjęto przy tym, że efekty społeczne są tożsame z efektami zewnętrznymi kształcenia².

Spoleczne koszty kształcenia

Efektom kształcenia się osób indywidualnych są m.in. skutki zewnętrzne, z reguły pozytywne. Dotyczą one osób trzecich, dlatego też uczestnictwo innych osób (poprzez podatki) w finansowaniu kształcenia może być wskazane (por. Wolter, Weber 2005).

Analizując wielkość nakładów na szkolnictwo wyższe, warto najpierw prześledzić nakłady budżetowe na całą edukację, gdyż podejmowanie studiów wyższych jest częściowo uwarunkowane nakładami na edukację na niższych poziomach.

¹ W niniejszym opracowaniu nie zajmuję się identyfikacją całości kosztów i efektów społecznych, ale tylko tą ich częścią, która ma charakter zewnętrzny w stosunku do studenta, czyli nakładami i efektami publicznymi. Nie wynika to z niedoceniaenia nakładów indywidualnych (pewne szacunki ich wielkości zostały przedstawione w: Jarecki 2006, s. 25–27; z kolei obciążenie kosztami kształcenia gospodarstw domowych można znaleźć w publikowanych wynikach badań GUS, np. *Ścieżki edukacyjne Polaków*), ale za świadomego ograniczenia rozważań, wynikającego częściowo z bieżącego badania przeze mnie kosztów indywidualnych studiowania, co pozwoli na w miarę dokładne oszacowanie tych kosztów dopiero na przełomie lat 2009/2010. Natomiast niepodjęcie problemu kosztów indywidualnych (prywatnych) skutkuje z kolei pominięciem analizy efektów indywidualnych studiowania (wynagrodzenia, stabilności zatrudnienia, satysfakcji, prestiżu studiowania itd.).

² W literaturze spotyka się częściej termin „efekty zewnętrzne” i, jak można zauważyć, dotyczą one głównie wpływu kształcenia na wzrost gospodarczy. Rzadziej można znaleźć odniesienia do innych efektów zewnętrznych. Ponieważ jednak tych efektów jest wiele i dotyczą one funkcjonowania społeczeństwa (np. spadek przestępczości w miarę wzrostu poziomu wykształcenia), w niniejszym opracowaniu efekty zewnętrzne i efekty społeczne uznano za tożsame. Ponadto zdecydowanie mniejszy nacisk, niż to zazwyczaj występuje przy analizie efektów kształcenia, położono na analizę związków kształcenia ze wzrostem gospodarczym.

Tabela 1
Wydatki budżetowe na edukację w latach 1995–2005 (procent PKB)

Kraj/region	1995	2000	2005	Zmiana procentowa 2005/1995
Unia Europejska (25)	–	4,7	5,1	–
Austria	6,0	5,7	5,4	10,0
Belgia	–	–	6,0	–
Bułgaria	3,4	4,2	4,5	32,4
Cypr	4,6	5,4	6,9	50,0
Czechy	–	4,0	4,4	–
Dania	7,7	8,3	8,3	7,8
Estonia	5,9	5,6	5,0	-15,2
Finlandia	6,9	6,1	6,3	-8,7
Francja	6,0	5,8	5,7	-5,0
Grecja	2,9	3,7	4,0	27,6
Hiszpania	4,7	4,3	4,2	-10,6
Holandia	5,1	4,9	5,2	2,0
Irlandia	5,1	4,3	4,8	-5,9
Islandia	4,9	5,9	7,5	53,1
Japonia	3,2	3,8	3,5	9,4
Litwa	5,1	5,6	5,0	-2,0
Łotwa	6,2	5,6	5,0	-19,4
Malta	–	4,5	2,9	–
Niemcy	4,6	4,5	4,5	-2,2
Norwegia	7,4	6,8	7,0	-5,7
Polska	5,1	4,9	5,5	7,8
Portugalia	5,4	5,4	5,4	0,0
Rumunia	–	2,9	3,5	–
Słowacja	5,0	4,2	3,9	22,0
Stany Zjednoczone	4,6	4,9	4,9	6,5
Szwajcaria	–	–	5,7	–
Szwecja	7,2	7,3	7,0	2,8
Turcja	2,4	3,5	4,1	70,8
Węgry	5,4	4,5	5,5	1,9
Wielka Brytania	5,0	4,6	5,5	10,0
Włochy	4,9	4,5	4,4	-10,2

Źródło: Eurostat, *Bildungsfinanzindikatoren*.

Tabela 2
Wydatki budżetowe na szkolnictwo wyższe w latach 1995–2005
(ISCED 97, poziom 5–6, procent PKB)

Kraj/region	1995	2000	2005
Unia Europejska (25)	–	1,0	1,2
Dawna Unia Europejska (15)	–	1,1	1,1
Nowi członkowie Unii Europejskiej (10)	–	0,8	–
Austria	1,2	1,3	1,5
Belgia	–	1,3	1,3
Bułgaria	–	0,9	4,5
Cypr	–	1,0	1,6
Czechy	1,0	0,8	0,9
Dania	1,6	2,5	2,4
Estonia	–	1,1	0,9
Finlandia	1,9	2,0	2,0
Francja	1,1	1,0	1,2
Grecja	0,8	0,9	1,4
Hiszpania	1,0	1,0	1,0
Holandia	1,4	1,3	1,4
Irlandia	1,3	1,3	1,1
Islandia	–	1,1	1,4
Japonia	–	0,6	0,6
Litwa	–	1,0	1,0
Łotwa	–	0,9	0,9
Malta	–	0,8	0,5
Niemcy	1,1	1,1	1,1
Norwegia	1,7	1,7	2,3
Polska	0,9	0,8	1,2
Portugalia	0,9	1,0	1,0
Rumunia	–	0,4	0,8
Słowacja	0,8	0,7	0,8
Stany Zjednoczone	–	1,2	1,3
Szwajcaria	–	–	1,5
Szwecja	1,6	2,0	1,9
Turcja	1,2	1,1	1,1
Węgry	1,0	1,0	1,0
Wielka Brytania	1,2	0,8	1,2
Włochy	0,8	0,8	0,8

Źródło: Eurostat: *Bildungsfinanzindikatoren; Education...* 2004; *Rocznik...* 2002.

W latach 1995–2005 nakłady budżetowe na edukację, mierzone odsetkiem PKB (tabela 1), wynosiły w krajach dotychczasowej Unii Europejskiej (25 krajów) około 5% i miały lekką tendencję wzrostową. Największe wydatki, uwzględniając również kraje OECD, w 2005 r. odnotowano w krajach skandynawskich: w Danii (8,3%), Islandii (po 7,5%), Szwecji i Norwegii (po 7,0%), a najniższe na Malcie (2,9%), w Rumunii i Japonii (po 3,5%) oraz na Słowacji (3,9%). W Polsce wyniosły one 5,5% i są powyżej średniej unijnej.

Dostrzec można również, uwzględniając wydatki na kształcenie jako odsetek PKB, że w około połowie z wymienionych krajów w latach 1995–2005 nastąpił wzrost wydatków, a w drugiej połowie spadek. Największy wzrost wydatków na edukację nastąpił w Turcji, Islandii, na Cyprze, w Bułgarii i Grecji, a największy spadek na Łotwie, w Estonii, Hiszpanii i we Włoszech.

Tabela 2 ilustruje wydatki budżetowe na szkolnictwo wyższe w latach 1995–2005. W 2005 r. wydatki te wyniosły w Unii Europejskiej ok. 1,2% PKB. Największe wydatki poniosły Bułgaria (4,5%), Dania (2,4%), Norwegia (2,3%), Finlandia (2,0) i Szwecja (1,9%), czyli można stwierdzić, że największe koszty³ społeczne ponoszone są przez kraje skandynawskie. Najmniejsze wydatki na szkolnictwo wyższe są na Malcie (0,5% PKB), w Japonii (0,6%), Rumunii, we Włoszech i na Słowacji (po 0,8%). W Polsce wynoszą 1,2% PKB, czyli tyle, ile średnio w Unii Europejskiej, ale należy wziąć pod uwagę, że w Polsce jest znacznie większy odsetek studentów niż w Unii. Warto zatem przeanalizować wielkość wydatków w przeliczeniu na jednego studenta (tabela 3).

Z kolei problemem społecznym, spotykanym zwłaszcza w krajach uboższych, może być dostęp do kształcenia, przede wszystkim na poziomie studiów wyższych. Może się bowiem okazać, że część osób zdolnych nie studiuje z przyczyn materialnych. Aby temu zapobiec, państwo wspiera finansowo studentów poprzez stypendia, dopłaty do akademików i stancji, stołówek, biletów itd. czy też do udzielanych kredytów. W tabeli 3 przedstawiono również dane dotyczące pomocy finansowej dla studentów w całości wydatków budżetowych na szkolnictwo wyższe. Analiza tych danych pozwoli na wyciągnięcie pewnych wniosków m.in. dla polityki państwa w zakresie wyrównywania szans na rynku kształcenia wyższego oraz umożliwienia podejmowania studiów osobom zdolnym⁴.

W 2005 r. spośród analizowanych krajów najwyższe wydatki budżetowe przypadające na jednego studenta odnotowano w Japonii (ponad 18 812 euro), w Stanach Zjednoczonych (prawie 18 800 euro), w Szwajcarii (18 386 euro), w Norwegii (prawie 14 441 euro) i Szwecji (ponad 13 700 euro), najniższe natomiast na Łotwie (ponad 2484 euro), w Rumunii (prawie 2696 euro), Bułgarii (ponad 3669 euro), Turcji (ponad 3767 euro). W Polsce wydatki te wyniosły ok. 5546 euro, czyli były znacznie (ok. 50%) poniżej średniej unijnej.

Kolejnym istotnym zagadnieniem związanym z inwestycjami w kształcenie jest wielkość środków przeznaczanych bezpośrednio na pomoc dla studentów. Istotność ta wynika częściowo z umożliwienia osobom zdolnym, ale niezamożnym, podejmowania studiów wyższych, dzięki bezpośredniej pomocy finansowej oraz większej możliwości wyboru kie-

³ Mające charakter ściśle inwestycyjny.

⁴ Analizując dane przedstawione w tabeli 3, należy mieć na uwadze to, że w większości wymienionych w niej krajów pomoc dla studentów jest ściśle powiązana z finansowaniem funkcjonowania uczelni i wysokością czesnego. A zatem niskie subwencje (np. w postaci stypendiów) wynikają z bardzo wysokiego stopnia finansowania szkół wyższych z budżetu państwa (por. *Education...* 2008).

Tabela 3

Wydatki budżetowe na jednego studenta według parytetu siły nabywczej oraz pomoc finansowa dla studentów jako odsetek wydatków budżetowych na szkolnictwo wyższe w 2005 r.

Kraj/region	Wydatki budżetowe na jednego studenta według parytetu siły nabywczej (euro)	Pomoc finansowa dla studentów w całości wydatków na szkolnictwo wyższe (%)
Unia Europejska (25)	8 377,7	16,0
Austria	8 431,5	16,8
Belgia	9 765,8	15,8
Bułgaria	3 669,2	10,8
Cypr	17 329,2	57,6
Czechy	4 842,9	5,8
Dania	12 654,4	30,8
Finlandia	10 686,0	6,6
Francja	9 472,5	7,9
Grecja	5 185,9	5,2
Hiszpania	8 842,8	8,2
Holandia	-	27,0
Irlandia	9 311,8	14,8
Islandia	6 930,3	22,2
Japonia	18 812,3	21,5
Litwa	3 847,3	17,0
Łotwa	2 484,1	15,2
Malta	3 897,7	-
Niemcy	10 805,7	17,0
Norwegia	14 440,9	42,6
Polska	5 546,1	1,1
Portugalia	7 433,9	8,9
Rumunia	2 695,6	7,2
Słowacja	4 892,5	10,7
Stany Zjednoczone	18 799,7	23,5
Szwajcaria	18 386,0	2,4
Szwecja	13 700,5	27,1
Turcja	3 767,4	19,3
Węgry	5 926,3	15,7
Wielka Brytania	-	23,9
Włochy	6 789,6	16,8

Źródło: Eurostat, *Bildungsfinanzindikatoren*.

runku studiów wyższych⁵. Średnio w Unii Europejskiej pomoc ta wynosi 16% całkowitych wydatków na szkolnictwo wyższe. Najwyższy odsetek wydatków budżetowych otrzymują studenci na Cyprze (prawie 58%), w Norwegii (prawie 43%), Danii (prawie 31%), Holandii (27%), Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych (prawie 24%), najniższy natomiast w Polsce (ponad 1%), Szwajcarii (ponad 2%), Grecji (ponad 5%), Czechach (prawie 6%) i w Rumunii (ponad 7%). W Polsce zatem studenci otrzymują najmniejszy odsetek środków na szkolnictwo wyższe.

Warto zauważyć, że tak małe środki budżetowe przeznaczane bezpośrednio na pomoc finansową dla studentów i w ogóle na kształcenie wyższe powodują, że studia w Polsce są w większym stopniu niż w innych krajach finansowane przez osoby indywidualne. Może się tu więc pojawiać problem możliwości finansowania studiów przez osoby zdolne, ale pochodzące z ubogich rodzin. Z drugiej strony studia wyższe podejmuje ok. 50% maturzystów, czyli gospodarstwa domowe przeznaczają duże środki na kształcenie. Powinno to mobilizować studentów do rzetelnego studiowania i nabywania wielu umiejętności w trakcie studiów, a pracowników uczelni do ciągłego podwyższania jakości kształcenia.

Na koniec warto nadmienić, że do kosztów społecznych kształcenia należy również zaliczyć różnego rodzaju utracone podatki, które płaciłaby osoba, gdyby nie podejmowała studiów (nauki) oraz straty wynikające z niepracowania przez osobę uczącą się, co wpływa na niższą, od możliwej, wysokość PKB. Są to jednak wielkości w zasadzie niemożliwe do oszacowania.

Společne (zewnątrzne) efekty kształcenia⁶

Poniesione koszty związane z kształceniem wywołują określone efekty, mające różnorodny charakter.

Obywatele inwestują w edukację poprzez finansowanie ze środków własnych (ale także z budżetu) działalności szkół, bibliotek itd., a w zamian żyją w lepiej wykształconym społeczeństwie, co w rezultacie przynosi dodatkowe korzyści dla funkcjonowania państwa⁷. Najważniejszą korzyścią dla kraju może być wzrost produktywności pracowników, będący skutkiem inwestycji w kapitał ludzki. Wprawdzie w modelu wzrostu gospodarczego Solowa (1956) postęp technologiczny traktowany był jeszcze jako niewyjaśniona zmienna egzogeniczna, ale w nowszych modelach, będących rozszerzonymi modelami Solowa, częściowo dzięki badaniom zapoczątkowanym przez Denisona (1962, zob. też

⁵ Jak wspomniano w przypisie 4, niska pomoc bezpośrednia dla studentów wynika z wysokiej subwencji z budżetu dla uczelni. Stwarza to jednak ograniczone możliwości wyboru szkoły wyższej dla potencjalnych studentów z uboższych rodzin, gdyż mają np. mniejsze możliwości wyboru studiowania na uczelniach niepublicznych czy w dużych miastach, gdzie koszty życia i studiowania mogą być wyższe, chociażby ze względu na ceny stancji i dojazdów.

⁶ Pewnym uproszczeniem jest przyjęcie, że efekty społeczne są tym samym co efekty zewnętrzne. W rzeczywistości wyróżnia się efekty kształcenia indywidualne (np. wyższe wynagrodzenie po studiach) i makroekonomiczne (np. wyższa jakość kapitału ludzkiego jako czynnika wzrostu gospodarczego) oraz korzyści zewnętrzne indywidualne (np. przyjemność studiowania, prestiż) i makroekonomiczne (społeczne korzyści z kształcenia w postaci mniejszej przestępczości, rozwoju kultury itd.). Por. Ederer i in. (2000).

⁷ Zdarza się jednak, że w części przypadków będzie to niekorzyść – np. lepiej zaplanowane napady czy morderstwa mogą wynikać z lepszego wykształcenia przestępców (por. Klimczak 2003). Podobnie – nie zawsze korzyścią będzie wzrost gospodarczy, o czym w dalszej części.

Jarecki 2007), ujmuje się akumulację kapitału ludzkiego (por. Mankiw, Romer, Weil 1992). Kapitał ten jest tworzony w istotnym stopniu poprzez kształcenie i w rozszerzonych modelach Solowa uwzględnia się właśnie wpływ kształcenia na wzrost gospodarczy. Wysoki poziom wykształcenia społeczeństwa jest więc warunkiem wstępnym, choć niewystarczającym, dla wzrostu gospodarczego, wysokiego poziomu zatrudnienia itd.

Próby oszacowania wpływu kształcenia na wzrost gospodarczy podejmowano już w latach sześćdziesiątych XX w. (por. Denison 1962; Harbison, Myers 1964; Schultz 1971). Szacunki te oraz wnioski z badań nie pozwoliły jednak określić, jaki jest ten wpływ. Z kolei późniejsze badania, zwłaszcza te przeprowadzane na przełomie XX i XXI w., pokazują, że podniesienie poziomu wykształcenia nie musi jednoznacznie pozytywnie wpływać na wzrost gospodarczy. Potrzebne są pewne uwarunkowania konieczne do produktywnego wykorzystania kapitału ludzkiego. Można do nich zaliczyć odpowiednią jakość kapitału społecznego, sprawnie funkcjonujące otoczenie instytucjonalno-rządowe, a także wielkość korupcji i migracji (por. np. Rogers 2008; Pritchett 2001). Nie wchodząc w szczegóły rozważań dotyczących wpływu kształcenia na wzrost gospodarczy⁸, warto wskazać wyniki badań makroekonomicznych, przeprowadzanych w różnym zakresie, które pozwoliły dostrzec wiele pozytywnych efektów zewnętrznych kształcenia, mających charakter bardziej lub mniej wymierny i nie dotyczących kwestii najbardziej dyskutowanej – wpływu kształcenia na wzrost gospodarczy.

Odnosnie do efektów wymiernych korzyścią dla państwa jest to, że, poza pozytywnym wpływem na wzrost wydajności pracy i konkurencyjności gospodarki, osoby lepiej wykształcone otrzymują wyższe wynagrodzenia i w efekcie płacą wyższe podatki (por. np. Barr 2001), a jednocześnie wymagają niższej pomocy socjalnej (por. np. An, Haveman, Wolfe 1993), gdyż wśród osób lepiej wykształconych obniża się poziom ubóstwa (por. np. Gundlach, Pablo, Waisert 2001). Wzmocnione jest to przez spadającą stopę bezrobocia w miarę wzrostu wykształcenia.

Oprócz tych efektów bezpośrednich istnieją również efekty mniej wymierne, mające charakter bardziej jakościowy. Według Vennikera (2001) można je podzielić na trzy kategorie. Po pierwsze, wpływ kształcenia na wzrost produktywności, nie mający odzwierciedlenia we wzroście wynagrodzenia indywidualnej osoby, lecz powodujący wzrost wydajności pracy w jakimś sektorze gospodarki i dzięki temu wzrost wynagrodzeń w całym sektorze. Po drugie, wzrost poziomu wykształcenia może prowadzić do szybszego postępu technicznego i innowacyjności, a przez to do większego wzrostu gospodarczego. Poza tym wzrost jakości kapitału ludzkiego, dokonany poprzez kształcenie, może wpływać na lepsze wykorzystanie kapitału rzeczowego. Po trzecie, wzrost poziomu wykształcenia wpływa na większą aktywność w polityce, na rozwój demokracji, spadek przestępczości, stabilność polityczną. W krajach, w których jest większy odsetek osób lepiej wykształconych bardziej przestrzegane są też prawa człowieka. Ujmując kwestię syntetycznie, na podstawie literatury przedmiotu, do pozytywnych efektów zewnętrznych można zaliczyć następujące zjawiska:

- W miarę wzrostu poziomu wykształcenia zwiększa się liczba osób interesujących się nauką i badaniami (Stoker, Streckeisen, Wolter 1998).

⁸ Szeroko opisuje to zagadnienie Elżbieta Soszyńska (2008).

- Osoby lepiej wykształcone częściej są właścicielami przedsiębiorstw zatrudniających inne osoby (w tym słabo wykształcone), co wpływa na polepszenie sytuacji na rynku pracy (Wolter 2001).
- Osoby lepiej wykształcone wykazują większą aktywność w sprawach społecznych i politycznych, dzięki czemu wzrastają szanse na rozwój demokracji (Stoker, Streckeisen, Wolter 1998).
- Istnieje pozytywny związek między poziomem wykształcenia i stanem zdrowia (Berger, Leigh 1989). W efekcie – im wyższy będzie poziom wykształcenia społeczeństwa, tym mniejsze nakłady budżetowe będą potrzebne na służbę zdrowia.
- W lepiej wykształconym społeczeństwie następuje spadek przestępczości, a w związku z tym zmniejszenie wydatków budżetowych na bezpieczeństwo (Chapman 2005).
- Poziom wykształcenia społeczeństwa wywiera wpływ na rozwój kultury (Schumann 2001; Johnstone 2004).
- Lepiej wykształcone osoby mogą przekazać więcej wiedzy swoim dzieciom, a wykształcenie staje się swego rodzaju przyzwyczajeniem (Pechar, Keber 1996). Dotyczy to nie tylko poziomu wykształcenia, ale także jakości zdobytej wiedzy. Istnieje również pozytywna zależność między poziomem wykształcenia rodziców a stanem zdrowia ich dzieci (Glewie 1999).
- Osoby lepiej wykształcone (np. po studiach wyższych) są bardziej innowacyjne, zwłaszcza w zakresie nowych technologii, organizacji pracy, adaptacji nowych technik, programów komputerowych itd. (Bartel, Lichtenberg 1987).
- Osoby lepiej wykształcone mają większe oczekiwania w stosunku do różnych aspektów życia (jakość usług, dodatkowe świadczenia, dodatkowa aktywność itd.), co może pozytywnie wpływać na konkurencyjność przedsiębiorstw (Hitzen, Paroush 1980).

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wielkości kosztów kształcenia na studiach wyższych, ponoszonych przez społeczeństwo, pokazuje, że w Polsce, w stosunku do innych krajów, nie przeznaczają się dużo środków z budżetu na studia wyższe, a szczególnie niski jest poziom dopłat indywidualnych dla studentów. Z kolei analiza literatury przedmiotu dotycząca efektów społecznych kształcenia, zwłaszcza wyższego, pozwala pozytywnie zweryfikować postawioną tezę, mianowicie, że uzasadnione jest ponoszenie przez społeczeństwo nakładów na edukację, w tym na studia wyższe. Muszą to jednak być wydatki efektywne, tzn. wpływające na rzeczywisty wzrost produktywności oraz na pozytywne zachowania społeczne. Trudno bowiem uznać za wskazane finansowanie z budżetu studiów dla dużej grupy społeczeństwa, jak to jest obecnie w Polsce, w sytuacji, gdy – według danych Eurostatu – już 28% pracowników w grupie zawodowej „technicy i inny średni personel”, a 20% wśród „pracowników biurowych” ma wyższe wykształcenie, co na tych stanowiskach nie wydaje się aż w tylu przypadkach konieczne. Dla części osób podejmowanie studiów wyższych, mając na uwadze wymiar materialny, prawdopodobnie jest więc nieoptyczne. Mimo zatem wielu pozytywnych aspektów związanych z podnoszeniem poziomu wykształ-

cenia warto podkreślić, że w społeczeństwie istnieje zapewne optymalna struktura zapotrzebowania na osoby o określonym poziomie wykształcenia, zmieniająca się w czasie, oraz że jest i będzie popyt na pracę osób również mniej wykształconych. Z drugiej strony trudno ingerować nakazowo w chęć kształcenia się członków społeczeństwa. Być może jednak należałoby zwracać większą uwagę na jakość kształcenia oraz na efektywność wydawanych społecznie środków materialnych, uwzględniając zapotrzebowanie na specjalistów po określonych kierunkach studiów.

Na koniec warto podkreślić, że inwestycje w kształcenie mają nie tylko skutki ekonomiczne (które są częściej badane, zwłaszcza w kontekście wpływu wzrostu poziomu wykształcenia na rozwój gospodarczy), lecz również skutki społeczne, polityczne itd. Efekty tych inwestycji są korzystne nie tylko dla jednostek, ale także dla społeczeństwa. Przedstawione korzyści społeczne – nazywane nieraz efektami zewnętrznymi – są jednak z reguły pomijane w badaniach nad rentownością kształcenia, ze względu na problemy z ujęciem ilościowym.

Literatura

An C., Haveman R., Wolfe B. 1993

Teen Out-of-Wedlock Births and Welfare Receipt: The Role of Childhood Events and Economic Circumstances, „Review of Economics and Statistics”, nr 2.

Barr N. 2001

The Welfare State as Piggy Bank – Information, Risk, Uncertainty, and the Role of the State, New York.

Bartel A.P., Lichtenberg F.R. 1987

The Comparative Advantage of Educated Workers in Implementing New Technology, „The Review of Economics and Statistics”, t. 69, nr 1.

Berger M.C., Leigh J.P. 1989

Schooling, Self-Selection, and Health, „Journal of Human Resources” nr 24(3).

Bundesministerium... 2007

Bundesministerium für Bildung und Forschung: *Die Wirtschaftliche und soziale Lage der Studierenden in der Bundesrepublik Deutschland 2006*, Bonn – Berlin.

Chapman B. 2005

Income Contingent Loans for Higher Education: International Reform, „Discussion Paper” nr 491, Centre for Economic Policy Research, London.

Denison E.F. 1962

The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives Before, Committee for Economic Development, New York.

Ederer P., Kopf Ch., Schuller P., Ziegele F. 2000

Umverteilung von unten nach oben durch gebuehrenfreie Hochschulausbildung, „Arbeitspapier” nr 26, Centrum für Hochschulausbildung, Guetersloh.

Education... 2004, 2007, 2008

Education at a Glance, OECD, Paris.

Eurostat, Bildungsfinanzindikatoren

http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=welcome-ref&open=/popul/edtr/educ/finance&language=de&product=EU_population_social_conditions&root=EU_population_social_conditions&scrollto=304

Glewie P. 1999

Why Does Mother's Schooling Raise Child Health in Developing Countries? Evidence from Morocco, „The Journal of Human Resources”, nr 1.

Gundlach E., Pablo J.N., Waisert N. 2001

Education Is Good for the Poor, „WIDER Discussion Paper”, nr 137.

Harbison F., Myers C.A. 1964

Education, Manpower and Economic Growth, McGraw-Hill, New York – Toronto – London.

Hitzan S., Paroush J. 1980

Investment in Human Capital and Social Self Protection under Uncertainty, „International Economic Review”, nr 3.

Jarecki W. 2005

Koszty kształcenia na studiach wyższych, „Polityka Społeczna”, nr 4.

Jarecki W. 2007

The Effectiveness of Education – Methodological Problems on the Basis of E.F. Denison's Research, w: D. Kopycińska (red.): *Competitiveness of Labour Market*, Szczecin.

Johnstone D.B. 2004

The Economics and Politics of Cost Sharing in Higher Education: Comparative Perspectives, „Economics of Education Review”, nr 23.

Kirchner M. 2007

Geschenkter Wohlstand – Bildungsrenditen eines gebuehrenfreien Hochschulstudium, Universität Potsdam, Potsdam.

Klimczak B. 2003

Rola edukacji w przygotowaniu mobilnych i aktywnych uczestników rynku pracy, w: A. Noga (red.): *Jak tworzyć w Polsce nowe miejsca pracy*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.

Mankiw N., Romer D., Weil D. 1992

A Contribution to the Empirics of Economic Growth, „Quarterly Journal of Economics”, nr 107 (2).

Pechar H., Keber Ch. 1996

Abschied vom Nulltarif – Argumente für sozialverträgliche Studiengebühren, Universität Wien, Wien.

Pritchett L. 2001

Where Has All the Education Gone?, „The World Bank Economic Review”, t. 15, nr 3.

Psacharopoulos G. 1995

The Profitability of Investment in Education, „University Oldenburg Paper Reviews”.

Rocznik... 2002

Rocznik statystyczny 2002, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

Rogers M.L. 2008

Directly Unproductive Schooling: How Country Characteristics Affect the Impact of Schooling on Growth, „European Economic Review”, nr 52.

Saxton J. 2000

Investment in Education: Private and Public Returns, Joint Economic Committee United States Congress, Washington D.C.

Schultz T.W. 1961

Investment in Human Capital, „The American Economic Review”, nr 51 (1).

Schultz T.W. 1971

Investment in Human Capital. The Role of Education and of Research, The Free Press, New York – London.

Schumann Ch. 2001

Zum Aufbau von Humankapital: Investitionen in höhere Bildung in Estland, Potsdam.

Solow R.M. 1956

A Contribution to the Theory of Economic Growth, „Quarterly Journal of Economics”, nr 70 (1).

Soszyńska E. 2008

Jakość instytucji, kapitał ludzki a dynamika rozwoju gospodarczego, referat wygłoszony na V Zjeździe Katedr Ekonomii, Międzyzdroje 2008.

Szkoły wyższe... 2008

Szkoły wyższe i ich finanse w 2007 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Stoker E., Streckeisen U., Wolter S.C. 1998

Indikatoren zum Humankapital, Bundesamt uer Statistik, Neuchatel.

Venniker R. 2001

Social Returns to Education: A Survey of Recent Literature on Human Capital Externalities, „CPB Report”, nr 1.

Wolter S.C. 2001

Bildungsfinanzierung zwischen Markt und Staat, Zürich.

Wolter S.C., Weber B. 2005

Bildungsrendite-ein zentraler ökonomischer Indikator des Bildungswesens, „Das Magazin für Wirtschaftspolitik”, nr 10.